

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün internet-media resurslarının monitorinqi

Səadət Ağayeva

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Bakı Dövlət Universiteti

sado.amea@gmail.com

Xülasə— Məqalədə media sahəsində informasiya təhlükəsizliyi problemləri, medianın cəmiyyətə təsiri, həmçinin informasiya təhdidlərinin qarşısının alınmasında internet-medianın monitorinqinin rolu istiqamətində araşdırmalar aparılmışdır. İnternet-medianın ölkənin media infrastrukturunda önəmli bir sahəyə çevrildiyi, əhalinin xeyli hissəsini internet-media vasitəsilə informasiya əldə etdiyi bir dövrdə milli internet məkanının informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi zərurəti yaranmışdır. Bu baxımdan internet-mediada informasiya təhlükəsizliyi ilə əlaqədar problemlərin araşdırılması vacib məsələlərdəndir.

Açar sözlər— İnternet-media; informasiya təhlükəsizliyi; media monitorinq; informasiya təhdidləri.

I. GİRİŞ

Qloballaşan dünyada internet-medianın yeri və rolu artmaqdadır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının gətirdiyi imkanlar nəticəsində yaranmış internet-medianın tənzimlənməsi problemləri meydana çıxmışdır.

Cəmiyyətin informasiya məkanında mövcud olan informasiya mübadiləsi, informasiya istehsalı və istehlakı, yeni solumun fərdləri olan insanların düşüncəsini, həyat tərzini, hadisələrə baxışını, onların davranışlarını müəyyənləşdirir. Bu davranış formaları isə informasiya məkanında dövriyyədə olan informasiyanın keyfiyyətindən asılıdır. Ona görə də hər bir dövlətin informasiya məkanı milli maraqlara xidmət etməli və məqsədyönlü şəkildə formalaşdırılmalıdır ki, ona nəzarət etmək və yönləndirmək mümkün olsun. Bu məqsədlə aparılmış media monitorinq səmərəli qərarların qəbul olunmasına imkan verəcəkdir.

Dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri də məhz informasiyanın azad dövriyyəsinin təmin edilməsi, bu prosesin əsas aləti kimi medianın, o cümlədən internet-media resurslarının sərbəst fəaliyyətinə zəruri şəraitin yaradılmasıdır.

II. MEDIA SAHƏSİNDƏ İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ PROBLEMLƏRİ

Qlobal informasiya məkanında çap mediası ilə yanaşı, internet və sosial media da xüsusi çəkiyə malikdir. Bu gün informasiyanı idarə və istehsal edənlər, ötürənlər, informasiya daşıyıcıları, yaxud informasiya mənbəyi qismində çıxış edənlərin həddindən artıq çoxluğu kiber məkanın, yaxud informasiya məkanının idarə olunması və yönləndirilməsinin

aktuallığını önə çəkir. Lakin internet-mediadan fərqli olaraq, çap mediasının özünəməxsus öhdəliyi olduğundan və hüquqi məsuliyyət daşdığından nisbətən daha asan idarə və nəzarət olunandır. Sosial medianın, vətəndaş jurnalistikasının isə xəbər əldə etmək və xəbər ötürmək kimi peşəkar öhdəliyi olmadığından burada informasiya xaosu mövcuddur. Belə vəziyyətdə hər bir cəmiyyətdə informasiyanın idarə olunması məsələsi ortaya çıxır [1]. Media sahəsində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması cəmiyyəti və müasir dövr jurnalistikasını narahat edən problemlərdəndir.

İnformasiya təhlükəsizliyi təkcə texnoloji vasitələrlə təmin olunmur, burada insan faktoru da olduqca əhəmiyyətli rol oynayır. İnformasiya təhlükəsizliyi informasiyanın təkcə konfidensiallığı, tamlığı və əlyətərliyinin təmin edilməsi deyil, həm də informasiyadan istifadə edən şəxslərin, sosial qrupların psixoloji durumu, cəmiyyətin mənəvi dəyərlərinin qorunması, o cümlədən ən dinamik və müdafiəsiz qrupların zərərli informasiya təsirlərindən mühafizə olunması ilə xarakterizə olunur. İnformasiya təhlükəsizliyinin əsas aspektlərindən biri də televiziya, İnternet və digər kütləvi informasiya vasitələrinin (KİV) təqdim etdiyi informasiyanın obyektivliyi və etibarlılığını təmin etməkdir [2]. Yalan informasiya manipulyasiya üçün əlverişli şərait yaratdığından, jurnalist əsas diqqəti fakt və hadisələrin ədalətli təqdimatına yönəltməlidir.

Artıq dünyanın aparıcı ölkələrində kibercinayətkarlığın və informasiya ilə manipulyasiyanın qarşısını almaq üçün kiberpolis mövcuddur. Kiberməkanda münasibətləri formalaşdıran qanunların olması zəruridir. Belə olarsa, Azərbaycanda da sosial media və vətəndaş jurnalistikası da məsuliyyətə cəlb olunaraq yaydıqları informasiyaları tənzimləyə bilərlər. Bu, hər bir dövlətin mənafeyi və milli maraqların təmin olunması baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

III. MEDIANIN CƏMIYYƏTƏ TƏSİRİ

Müasir qloballaşma dövründə azad və müstəqil kütləvi informasiya vasitələrinin mövcudluğu cəmiyyətin həyatına əhəmiyyətli təsirə malikdir. KİV başlıca vəzifəsi cəmiyyəti onu maraqlandıran məsələlər barədə məlumatlandırmaq, zəruri informasiyalarla təmin etməkdir. Siyasi mədəniyyətin formalaşmasında, siyasi plüralizmin dərinləşməsində müstəsna rola malik olan medianın əsas funksiyası məhz ictimaiyyətin obyektiv informasiyaya olan tələbatını ödəməkdir. Media bu vəzifəni qanunvericiliyə zidd olmayan üsullarla

informasiyaları toplayıb hazırlamaq və yaymaqla həyata keçirməlidir.

KİV cəmiyyətlə dövlət, vətəndaşlarla hakimiyyət strukturları arasında bir növ əlaqələndirici rolunu oynayır. Bu mənada yazılı mətbuat, elektron kütləvi informasiya vasitələri yeni dövrdə, sadəcə informasiya vermək, maarifləndirmək və s. kimi funksiyalarla məhdudlaşmır. Onlar, eyni zamanda ictimai nəzarətçi, tənqidçi və müdafiəçi kimi funksiyaları özündə daşıyırlar. Bundan başqa, media cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinə aid aktual problemlər, ictimaiyyəti maraqlandıran ayrı-ayrı məsələlər üzrə ictimai müzakirə açmaqla, diskussiyalar təşkil etməklə və müxtəlif rəylər formalaşdırmaqla kommunikativ funksiyaları həyata keçirir [3].

Vətəndaşların qərarların qəbul olunması və reallaşdırılması haqqında məlumatlandırılması üçün aşağıdakıların həlli vacibdir:

- KİV-dən kütləvi şüurun bütün istiqamətlərində eyni dərəcədə aktiv fəaliyyət gözləmək lazımdır;
- məlumatlandırma hər sosial qrup, ictimai təbəqə, həmçinin onların təsəvvürlərindəki fərqlər, baxışlar, əhval-ruhiyyə, obyektiv ehtiyacları nəzərə alaraq aparılmalıdır;
- cəmiyyət anlayışını sistemli təşkil edilmiş bütövlük kimi başa düşmək lazımdır [4].

Bununla əlaqədar olaraq KİV sahəsində dövlət siyasətinin əsasını bütün mümkün baxışların cəmiyyətə təqdim edilməsi, ümumi maraqlara xidmət edən qərarın qəbulu üçün hərtərəfli müzakirələrin aparılması təşkil etməlidir. Buna görə KİV sahəsində milli siyasət tolerantlıq və bərabər hüquqluluq üzərində qurulmalıdır. KİV-lər öz informasiya siyasətini informasiya təhlükəsizliyinin tələblərinə uyğun aparmalıdır. Bütün vətəndaşlar etibarlı, operativ hadisələrlə dolu və şərh olunmuş, sosial subyektlərdən hər birinə son dərəcə hərtərəfli və öz ehtiyaclarına müvafiq olaraq maksimal obyektiv, cəmiyyətdəki vəziyyət (faktlar, qiymətləndirilmələr, normalar, idealar), yönləndirmək, davranış qaydalarını qəbul etmək imkanı verən informasiya ilə tam təmin edilməlidirlər.

IV. İNFORMASIYA TƏHDİDLƏRİNİN QARŞISININ ALINMASINDA İNTERNET-MEDİANIN MONİTORİNQİNİN ROLU

İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi problemlərinin əhəmiyyəti onun ümumdünya kommunikasiya şəbəkəsi olmasından irəli gəlir. İnformasiya təhlükəsizliyi, informasiya sistemləri, həmçinin kompüter şəbəkələrinin müxtəlif aspektləri üzrə işlər dünyada artıq kifayət qədər uzun müddətdir aparılır, lakin global kommunikasiya sistemi çox sürətli olduğundan yeni problemlər ortaya çıxır. Bu istiqamətdə problemlərin həlli vacib məsələlərdəndir.

İnternetin ən əhəmiyyətli problemlərdən biri şəbəkənin informasiya resurslarının təhlükəsizliyin təmin olunması və bu resursları dəstəkləyən şəbəkə infrastrukturunun müdafiəsi problemdir.

Şəbəkədə informasiya təhlükəsizliyinin əsasını informasiyanın və şəbəkə infrastrukturunun geniş spektrli

təhlükələrdən - daxili və xarici, qəsdən edilmiş və təsadüfi təhlükələr - qorunması təşkil edir.

Müxtəlif şəbəkələr üçün təhlükəsizlik siyasəti fərqlidir: təhlükələrin mənbəyi insanlar (istifadəçilər və administratorlar), nasaz texniki vasitələr və s. ola bilər.

Milli maraqları işıqlandıran global media qurumlarında xəbərlərin yenidən işlənilməsi vacibdir. İnformasiya resursları və sistemlərinin mümkün təhdidlərdən qorunması, kibertəhlükəsizlik üzrə maarifləndirmə tədbirlərinin yüksəldilməsi məqsədilə mütəmadi olaraq informasiya resurslarının monitorinqi aparılmalıdır. İnternet-media resurslarının monitorinqinin aparılması təhlükələrin modelini aşkar etməklə yanaşı, əks təsir modelini müəyyən etməyə də imkan verə bilər.

İnternet-media resurslarının monitorinqinin aparılması media qurumlarına olan kiberhücumlar zamanı aşağıdakıların həllinə imkan verəcək:

- hücumu həyata keçirmək imkanının ləğv olunması və bununla zərərin qarşısının alınması;
- zərərin azaldılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi;
- təhlükəyə meyilli resursların sayının azaldılması;
- bərpa olunma vaxtının minimuma endirilməsi;
- erkən xəbərdarlığın təmin olunması;
- hücumdan sonra cinayətkarın aşkar edilməsi [5].

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasında vətəndaşların informasiyaya azad girişinə imkan verən kütləvi informasiya vasitələri böyük rola malikdir. Bununla əlaqədar olaraq kütləvi informasiya vasitələri sistemi və strukturunun yenidən qurulmasına ehtiyac yaranır. Bu məqsədlə KİV-in monitorinqinin aparılması aşağıdakı müsbət nəticələrini əldə olunmasına şərait yaradacaq:

- dövlət, özəl və ictimai KİV-lərin rolu, onların qarşılıqlı təsiri, plüralizmə təhlükələr və informasiya sferasında inhisarçılıq təhlükəsinin qarşısının alınması;
- vətəndaşların informasiya və informasiya sahəsinin bütövlüyü təhlükələrinə girişinin təmin edilməsi;
- informasiya təhlükəsizliyi təhdidlərinin və onların struktur, texniki, iqtisadi, hüquqi və siyasi aspektlərdə qarşısının alınması yollarının müəyyənləşdirilməsi;
- milli təhlükəsizlik, müdafiə, beynəlxalq münasibətlər, ictimai asayiş, cinayətkarlıq və terror aksiyalarının qarşısının alınması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı və onların qiymətləndirilməsi meyarlarının müdafiəsi məqsədilə informasiyaya giriş zamanı məhdudiyətlərin qoyulması;
- kütləvi informasiya və kommunikasiya sahəsində milli siyasətin konturlarının müəyyənləşdirilməsi [6].

Media qurumlarının auditoriyasının informasiyaya münasibəti onların fəaliyyətinin ən mühüm göstəricilərindən biridir. Lakin müxtəlif sosial qruplar informasiyanı eyni cür anlamır, əldə olunmuş informasiyanı isə başa düşükləri

şəkilə qiymətləndirirlər. Öz fəaliyyətinin auditoriya tərəfindən daima yüksək qiymətləndirilməsinə çalışan media qurumları üçün aşağıda qeyd olunan tədbirlərin görülməsi zəruridir:

- bütün monitoring tədbirləri kompleks şəkildə həyata keçirilməli;
- monitoringin digər metodlar ilə uyğunluğu nəzərə alınmalı;
- KİV-in azadlığının hüquqi aspektləri qeydə alınmalı;
- monitoring zamanı KİV-in auditoriyasının kritik vəziyyət nöqtələri qeydə alınmalıdır [7].

Dünyanın bir çox ölkəsində informasiya təhlükəsizliyinin monitoringi problemlərini həll etmək üçün elmi-tədqiqat mərkəzləri və digər qurumlar fəaliyyət göstərir. Sankt-Peterburq İnformasiya texnologiyaları, Mexanika və Optika Milli Tədqiqat Universitetinin “İnformasiya təhdidlərinin monitoringi və proqnozlaşdırılması kafedrası”nı buna nümunə kimi göstərmək olar [8].

Azərbaycan Respublikasında işə Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin Xüsusi Rabitə və İnformasiya Təhlükəsizliyi Dövlət Agentliyi və Azərbaycan Respublikasının Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzi fəaliyyət göstərməkdədir [9].

NƏTİCƏ

Aparılan araşdırmalar bu gün medianın ictimai düşüncəyə və insanların seçiminə birbaşa təsir etdiyini, hazırda bütün dünyada medianın müsbət təsirlərindən yararlanmaq və onları doğru məqsədlər üçün istifadə etməyin vacibliyini sübut edir. Beləliklə, araşdırmanın nəticələrinə əsasən, informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasında internet-media resurslarının fəaliyyətinin daha səmərəli təşkili məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin görülməsi zəruridir:

- İnternet-media sektorunda kibertəhlükəsizlik, mövcud və yarana biləcək kibertəhlükələr və onların aradan qaldırılması yolları müəyyən olunmalı;

- İnternet media sektorunun gələcəkdə daha da təkmilləşdirilməsi üçün əlaqədar qurumlarla birgə ciddi tədbirlər həyata keçirilməli;
- “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” qanuna dəyişikliklər olunmalı, qanunda internet-media anlayışı əlavə olunmalı, eləcə də dünyanın bir sıra ölkələrində olduğu kimi, “İnformasiya təhlükəsizliyi haqqında” qanun qəbul edilməli;
- Media dövlətin təhlükəsizliyi, ümummilli məsələləri nəzərə alaraq fəaliyyət göstərməlidir.

Xəbər saytlarında informasiya təhlükəsizliyinə əməl olunmaması hallarında onlara xəbərdarlıq, hətta fəaliyyətinin dayandırılması kimi bir çox cəza tədbirləri dünya miqyasında uğurla reallaşdırılır və Azərbaycanda da bu təcrübədən istifadə olunması müsbət nəticələr verə bilər.

ƏDƏBİYYAT

- [1] A. Caputo, P. Wolf, S. Borho, “Digital Media. Technology Brief.” University of Guelph, September 2006.
- [2] SAS Social Media Analytics. <http://www.sas.com/software/customer-intelligence/social-media-analytics/>
- [3] <http://www.xalqqazeti.com/az/news/politics/51953>
- [4] Е.П. Прохоров, “Средства массовой информации и информационная безопасность,” Информационное общество, вып. 4-6, с. 36-42, 1997.
- [5] E. E. Schultz, “Continuous monitoring: What it is, why it is needed, and how to use it.” SANS Institute InfoSec Reading Room, 2011, 16 p.
- [6] Информационная безопасность и деятельность средств массовой информации // http://k-lan.narod.ru/Crypto/gi_p6.htm.
- [7] Ф.И. Шарков, В.И. Баранова, “Аудитория и мониторинг СМИ.” 2005, 110 стр.
- [8] http://www.ifmo.ru/viewdepartment/44/kafedra_monitoringa_i_prognoz_irovaniya_informacionnyh_ugroz.htm
- [9] “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”, AR Prezidentinin 2014-cü il 2 aprel tarixli Sərəncamı.